

Maja Murnik

Drago Jančar: Ob nastanku sveta.

Ljubljana: Beletrina, 2022.

Novi roman Draga Jančarja vzpostavlja svoj svet pred bralcem počasi, omahujoče, skorajda plašno, v večkrat prekinjenem ritmu. “Svet, ki ga še ni in bo nastal pred našimi očmi,” kot zapiše avtor na prvih straneh romana, “je prelit z globoko tišino od nebes do zemlje.” To je svet, ki nastaja s kreacionistično gesto zapisovalca. Pred seboj imamo roman, ki govori tako o posamičnih rečeh kot o splošnih, univerzalnih: takih, ki sežejo k robovom veselja, k vprašanjem biti in nebiti.

Skozi otroške oči Danijela, junaka romana, ki šele vstopa v svet odraslih, se v romanu zlagoma razgrinja freska življenja v Mariboru okrog leta 1960 ali malo prej. Danijel opisuje dogodke in osebe iz svoje okolice, tako imenovane male ljudi in njihove usode; svoje odraščanje, pripetljaje in vzgibe, ki jih le delno razume; ideološka trenja in nerazumnosti povojnega časa. Skozi fragmentaren preplet dogajanja, okruškov spominov, sanj, fantastičnih prizorov in svetopisemskih zgodb, ki jih je po svoje pregnetla junakova domišljija, se pred bralcem zarisuje specifična atmosfera povojnega socialističnega predmestnega sveta.

Najočitnejšo dogajalno linijo predstavlja tragična zgodba mlade Lene, ki je v mesto prišla z vasi s trebuhom za kruhom in se zaposlila v eni od mariborskih tovarn. Ljubezniva mlada ženska, osamljena in željna življenja, se zaplete v ljubezenski trikotnik, ki ga tvorita vdani, preprosti in nekoliko nerodni klepar Pepi ter zapeljivec, lahkoživec in mali prevarant Ljubo.

Čeprav se ta dogajalna linija konča z ubojem, to ni kriminalni roman. Lenina zgodba je le ena od niti, spletenih v Jančarjevem romanu; nit, ki junačku ob njenem odvijanju služi za soočenje z usodnostjo in prostranostjo življenja ter s človeškimi vzgibi, ki jih niti pozneje, kot zrel mož, ne more v celoti doumeti in si jih brez ostanka razložiti.

Pripoved v romanu je pravzaprav organizirana kot kombinacija dveh pripovedovalcev, dveh Danijelov: prvi, prevladujoči, osebe in dogodke okrog sebe opisuje s čudečimi se otroškimi očmi, na podoben način, kot je Viktor Šklovski v svoji razpravi *Umetnost kot postopek* opisoval postopek potujevanja, s katerim pisatelj preseže avtomatizirane zaznave in neko stvar prikaže, kot bi jo videl prvič, iz spremenjenih zornih kotov, lahko tudi nekoliko (samo)ironično, kar bralca usmeri k temu, da to stvar zazna drugače. Potujevanje, kot ga opisuje Šklovski, nekoliko spominja na Jančarjevo vzpostavljanje otroškega videnja sveta in njegovega prvinskega čudenja nad njim. Stoji namreč "na začetku sveta", ta svet dobesedno nastaja pred njegovimi očmi: "[o]či, ki so prišle na svet, vidijo drugače, vidijo prvič." Drugi pripovedovalec, ki sem in tja zatava v pripoved, je zreli, morda ostareli Danijel, ki se v poznejših letih ozira v preteklost, k svoji mladosti; njegov glas govori s pozicije tistega, ki v sebi že nosi vednost o tem, kakšne so bile usode ljudi, ki jih je poznal kot otrok, in ki se sprašuje o "koncu sveta", o svetu, ki je izginil in ga ni več.

Pripovedovalec v romanu razgrinja svoj svet pred bralcem počasi, v nenakomernih zamahih, v obotavljivem in konstantno prekinjanem ritmu. Zaustavlja se pri kaki metafori, pri spominskem drobcu, vtisu, daljnem okrušku; obrača se sam vase, tudi na samoironičen način in celo z metafizijskimi sredstvi. In potem spet zarisuje obrise in jih polni s pastoznimi nanosi ...

Danijelov lik moramo brati tudi kot aluzijo na preroka Daniela iz *Svetega pisma*. V *Stari zavezi* Daniela pokličejo na dvor, da bi razložil kraljeve sanje; je tudi prerok in vdec, torej tisti, ki je od Boga poklican in poslan, da ljudem tolmači znamenja časov. V njem se zrcali tragična pozicija človeka, ki vidi in sluti, a ne more spremeniti toka stvari. Avtor kot moto romana zapiše citat iz Danielove knjige: "Ni ga, ki bi zadržal njegovo roko ali mu rekel: 'Kaj delaš?'" Zakaj se zgodi, kar se zgodi, se sprašuje Jančar (ne le v tem delu, to je glavno vprašanje tudi v njegovih prejšnjih romanih, recimo v *To noč sem jo videl* ter *In ljubezen tudi*). Ob tem se zastavlja tudi temeljno vprašanje vere: Zakaj Bog dopušča zlo in trpljenje? Če je vsemogočen in dober, zakaj se dogajajo strašne stvari? Zakaj gleda stran, kot da se ga to

ne tiče? (To vprašanje se še bolj navezuje na tematiko vojne v romanu, a o tem pozneje.)

Tudi Danijel iz Jančarjevega romana je razlagalec: dogodkov in vzdušja sveta, ki je davno minil; obenem je tisti, ki sluti usoden potek in mu je ta dar tudi v napoto. Tako so zlasti v zadnjem delu romana opisana različna videnja – recimo videnje preleta strašnih ptic hibridov iz pradavnine, ki so temačno znamenje in napoved apokalipse, pa polbratov potop v reki, ki bi se lahko končal drugače (in ki se v drugačni variaciji dejansko konča drugače – s tem, da se utopljeni polbrat spremeni v sulca). Tu trčimo tudi ob figuro pisatelja in s tem ob enega od metafikcijskih momentov v Jančarjevem romanu: pripovedovalec je tudi tisti, ki ustvarja svet s svojo gesto: “[n]ič ni zunaj besede, nič ni brez nje. /.../ res ni mogoče drugače, ko pa je bila beseda ob nastanku sveta,” s čimer se zopet vrnemo k biblični referenci: “Na začetku je bila beseda ...”

Če tragična zgodba Leninega iskanja ljubezni predstavlja razvoj ene dogajalne linije, pa se v romanu srečujemo vsaj še z eno pomembno temo. Ta ne doživi pravega razvoja in ne razrešitve ali razbremenitve. To je vojna, od katere je sicer minilo že petnajst let, a je v temelju zaznamovala ljudi. Člani Zveze borcev se zbirajo na pijanskih večerih pri Danijelovem očetu in se bahajo, a kljub tisočkrat ponovljenim zgodbam ne morejo nehati govoriti o vojni, kot bi tako hoteli dobiti nadzor nad njeno temačno, nerazumljivo in destruktivno močjo, ki jih je vse, brez izjeme, usodno zaznamovala. V njihovem obsesivnem, hvalisavem govorjenju sta skrita nemoč in nekje na dnu zavedanje, da jim je preostalo le še to, ta iluzija pomembnosti v nesmiselnem organiziranem klanju za “pravo stvar”; da so pravzaprav neznatni in nepomembni, nepovratno odtrgani od pravih “krojačev” usode, ki so si po vojni prisvojili vile in moč odločanja nad drugimi. Tak je tudi Danijelov oče: velika žrtev vojne, nekdanji interniranec v koncentracijskem taborišču, ki ga je sicer preživel, a mu je uničilo zdravje in načelo duha. Je žrtev, ki je imela v vzdušju tistega časa negativen prizvok, kajti kot pravi junaki so bili razumljeni le tisti, ki so se borili v gozdovih, ne pa tudi tisti, ki so jih ujeli in poslali v lagerje, čeprav so tudi ti trpeli in se trudili za isto stvar.

Vsi so žrtve vojne, kaže Jančar, tako tisti na zmagovalni kot tisti na poraženi strani (kot recimo v nemško vojsko mobilizirani bivši vojak, s čigar otroki se igra Danijel in ki je na vzhodni fronti izgubil nogo), boleče in do roba norosti so zaznamovani z njo. Zdaj so v intervalu pred naslednjo vojno, ki bo še hujša, atomska, razglabljujejo očetovi tovariši. “Meč žre zdaj

tako, zdaj drugače,” Danijel priklicuje besede iz Biblije. Profesor Fabjan, lik intelektualca, ki misli drugače, onstran zapovedanih misli, in ki ga oblast zapre, to razlaga z mislijo, da v veselju obstaja določen kvantum nasilja, ki deluje samo od sebe, po inerciji, in ki zmeraj najde pot skozi mir, ki je le obdobje med dvema vojnama.

Zdi se, kot da se v romanesknem svetu, komaj opazno in kot temna slutnja, ves čas plazi nasilje. Skozi celoten roman lahko zaznamo to pri-tajeno brbotanje – bodisi kot sled vojne, bodisi kot odgovor na ponižanje človeka, ki je predolgo gledal v noč (kot Lena), bodisi kar tako. Ni vselej usmerjeno, ni vselej kot posledica; zdi se, da avtor zlo in nasilje umešča kot del človeškega sveta. Vonj po nasilju se zdi nekaj, kar ljudi fascinira tako kot ljubezen in kar vsake toliko časa brez pravega razloga izbruhne na dan. Ljudi spravlja v grozo, a jih hkrati konstantno privlači. Ves čas v svetu romana slutimo neko komaj slišno brbotanje agresivnosti, ki presega zgolj otroško zanimanje za iztirjene pojave; je del sveta, ki ga opisuje Danijel, še več, je del družbe, ki jo je druga svetovna vojna v temelju zlomila in usodno zaznamovala, kljub zmagi, kljub velikim, dejansko praznim besedam.

Tudi ideologija ne more prinesiti prave odrešitve. Humoren je prizor v romanu, ko Danijel od sorodnikov, ki so emigrirali v Združene države, prejme majico z napisom Red Devils. Majica ni vseč ne šolski učiteljici, prepotentni vernici komunistične ideologije, ne patru Alojziju, h kateremu Danijel hodi k verouku. Oba ga (začasno) naženeta iz svojega hrama. Obe Cerkvi uporabljata podobne prijeme, želi pokazati avtor, razlikujeta se le v finesah.

Jančarjev zadnji roman postavlja pred bralca pripoved o vzdušju povojnega Maribora, univerzalnega mesta M., videnega skozi oči odraščajočega junaka; obenem pa skuša zapisati tudi zgodbo o tem, kako se stvari kot variacije ponavljajo po nekih vzorcih, prisotnih že od začetka sveta, ki pa kljub temu ostajajo do neke mere nedojemljivi. Tako tudi sam roman mestoma drsi po površini, se ne zaustavlja in ne vrta preveč v globino dogodkov. Kar je tudi njegova poanta in prednost, saj s tem kaže na univerzalnost dogodkov in vzgibov, na njihovo splošnost, obenem pa tudi na neki metafizičen dvom o samem ustroju sveta, ki ga vzpostavlja pripovedovalec romana sam. “Nič ni zunaj besede, nič ni brez nje.”